

OM SKRIVEFRÆKHEDE

Ytringsfrihedens spøgelse går gennem landet. Det deler vandene og rejser spørgsmålet om, hvorvidt der er grænser for den sociale kritik og kritikens former. Vi lærte i skolen at analysere Hans Kirks berømte fiskeres indre-missionske religiøsitet som den form en social kritik kunne antage. Kristen og muslimsk fundamentalisme er blandt andet udtryk for social kritik og oprør mod en verden og dennes økonomiske spøgelse, som giver dem fingeren.

Set fra den vinkel udtrykker al tale om at holde kammertonen dyb uvidenhed og foragt – et indtryk der forstærkes, når man betænker at sagen drejer sig om, at en af de mest centrale rettigheder, mennesker i århundreder har tilkæmpet sig, er under pres fra en stigende resakralisering eller desekularisering. Denne artikel handler om tonen, religionen og politikken.

I det sidste halve år er der endelig kommet gang i en alvorlig værdikamp eller kulturkamp, om man vil, i Danmark. Væk er ligegyldigt kulturpolitisk fnidder og tilbage står strid om de grundlæggende kulturelle værdier. Samtidig er fronterne på forfriskende måde trukket anderledes op, end de plejer at være. Debatten, der fulgte i kølvandet på Jyllands-Postens 12 tegninger af profeten Muhammed (hvoraf mindst to gør grin med JPs projekt), har delt vandene på en måde, som bringer mindelser om en anden i princippet ensartet sag: For 15 år siden udsendte Salman Rushdie sine *sataniske vers* og modtog efter en flere måneder lang, verdensomspændende kampagne med bogbrændinger, mord og kæmpedemonstrationer en dom fra Irans ayatollah Khomeini. Rushdies norske forlægger, William Nygaard, blev forsøgt likvideret i oktober 1993, men overlevede lige netop. Så heldige var to moderate, muslimske gejstlige i Belgien ikke, de blev skudt i marts 1989. To oversættere blev stukket ned. Kampen for at få dommen trukket tilbage foregik på højeste diplomatiske plan, herunder i FN, men forgæves, Rushdie måtte gå under jorden i flere år. 25 norske muslimske foreninger lagde sag an mod forlaget.¹⁾ Ord for ord er nu det samme politisk-religiøse spil blevet gentaget først i dansk regi og senere på internationalt kriseniveau. Formodentlig er mange andres vaneforestillinger om,

hvem der var venner og fjender i Mellemøsten, også blevet rystet kraftigt efter billeder fra amokløbet i Gaza: Ingen skal fornærme vores profet. Død over Danmark. Mine blev det, ligesom de blev det i 1989, da Khomeini udsendte sin dødsdom

I vrимlen af muslimske bandbuller mod *De sataniske vers* fremstod ofte selv de mest fornuftige og moderate personer med krav om undskyldning og/eller tilbagetrækning af bogen.²⁾ Udsagnene er nu 15 år gamle, men de synes at have genvundet deres aktualitet og være kopieret direkte af danske muslimske foreninger og demonstranter og en række, fortrinsvis muslimske staters ambassadører og ministre, som vil forelægge de 12 tegninger for FN og en række andre internationale organisationer. De samme organisationer var involveret i fordømmelsen af Rushdies bog og forsøger tydeligvis at bestemme, hvad der må siges om Islam. Derfor er det interessant, at det drejer sig om lande, der har underskrevet *Cairo Deklarationen om Menneskerettigheder i Islam* fra 1990. Over for hver af de kendte rettigheder – herunder ytringsfriheden – gør deklARATIONEN opmærksom på, at rettighederne ikke gælder, hvis de strider mod den religiøse, koranbaserede ret, dvs. Sharia:

”Everyone shall have the right to express his opinion freely in such manner as would not be contrary to the principles of the Shari’a ... Information is a vital necessity to society. It

Muslimere afbrænder en figur af den indisk-fødte britiske forfatter Salman Rushdie, foran Jama Masjid, den største moske i Indien d. 12. feb. 1999. Foto: Ranjan Basu

may not be exploited or misused in such a way as may violate sanctities and the dignity of Prophets, undermine moral and ethical Values or disintegrate, corrupt or harm society or weaken its faith.”³⁾

Det har været fremhævet, især fra kritikerne af Jyllands-Postens provokerende karikaturer, at netop fordi det var en provokation, som i alt fald også skulle fornærme, var der ikke tale om en principiel debat om ytringsfrihed men blot endnu et anslag mod de fremmede, et misbrug af ytringsfriheden. Sådan har eliterne altid argumenteret, når nogen ytrede sig anderledes end salontonen tilsagde. Ved trykkefriehedsforordningen af 1799 – der jo kun var ment som en sikring af den alvorlige ytringsfrihed – var det også angiveligt målet at ramme misbruget af friheden, den

såkaldte skrivefrækhed, som huserede blandt ’pamfletskrivere’ fordi ” ... nogle ildesindede personer med strafværdig frækhed dagligt antaster og forhåner alt, hvad der i ethvert borgersamfund er heligt og agtbart”.⁴⁾

Også den tidligere sag om de sataniske vers blev forsøgt kørt af sporet på den måde, at forfatteren udelukkende ville provokere. Salman Rushdie gav selv svaret på spørgsmålet om forholdet mellem ytringsfrihed og skrivefrækhed året efter, han var gået under jorden:

”Hvad er ytringsfrihed? Uden retten til at fornærme ophører den med at eksistere. Uden retten til at udfordre, ja endog til at gøre nar af, enhver form for ortodoksi, også de religiøse ortodoksier, ophører den med at eksistere. Sproget og fantasien må ikke spærres inde, for så dør kunsten, og sammen

Pakistanske religiøse studenter brænder Dannebrog af i Multan, Pakistan. d. 2. feb. 2006. Muslimer demonstrerede over hele verden og afbrændte de danske flag og plakater af Anders Fogh Rasmussen for at fordømme publicering af Muhammedtegningerne. Foto: Khalid Tanveer.

med den en lille smule af det, der gør os til mennesker⁷⁵⁾

Det har også været hævdet, at forskellen mellem de to sager er, at Rushdies bog var kunstnerisk gennemtænkt og ikke en politisk provokation. I sin gennemgang af den arabiske reaktion på de Sataniske Vers skriver Hanna Ziadeh: "Alt gennemført af en kompetent romanforfatter, hvis idealer er anti-religiøse, forfattere som Rabelais, Voltaire, Joyce og Genet. Rushdie udfordrede med velberådet hu sine læsere, men denne udfordring virkede dobbelt stærkt på arabiske og muslimske læsere."⁷⁶⁾ At de 12 tegninger ikke alle er god kunst, endsi-ge politisk tænksomme, kan ikke begrunde et censurkrav. Det baserer sig på ren uvidenhed om sagen at hævde, at der er forskel på de to forløb mht. retten til at ytre

sig. Men det er vældig hensigtsmæssigt at hævde forskellen for kulturelt dannede, der læser rigtige bøger.

Det er betryggende og opmuntrende, at 22 pensionerede danske topembedsmænd benytter deres autoritet til i et usædvanligt flot opsat læserbrev i Politiken at protestere mod, hvad de ser som politisk utålelige forhold og direkte forfølgelse af mindretal. Måtte den vidt omtalte aktion gøre det lettere for endnu ansatte og lavere placerede embedsmænd at bruge deres yringsfrihed til at bringe deres arbejds erfaringer i spil i væsentlige offentlige debatter.

Men det er yderst beklageligt, at de i pressen meget roste eksperter udtrykker sig så uklart, at det forplumrer debatten om yringsfriheden. Karakteristisk nok kunne deres brev lige så godt have været

bragt i forbindelse med de berømte Sataniske Vers. Rushdie havde også blot, som det hedder nedladende om Jyllands-Posten, ”fundet det for godt at bringe karikaturer”, og han sårede og krænkede også de muslimske samfund. De diplomatiske eksperter har behændigt glemt den sag, som viser perspektivet i, at embedsmænd, politi eller statsministre giver sig til at diktere, hvad det er ”godt” at bringe, og hvad der sårer eller krænker.

Taktisk har diplomaterne bebrejdet statsministeren, at han ikke tog et møde med de muslimske ambassadører, men de lader karakteristisk det afgørende spørgsmål stå åbent: Skulle landets ansvarlige leder så på det efterfølgende pressemøde have taget bladet fra munden og fortalt, at de 11 klagende ambassadører ikke havde forstået en smule af, hvad ytringsfrihed er? Eller ligger det implicit i diplomaternes argumentation, at han også efterpå skulle opføre sig pænt og måske endda i forsoningens navn have talt mildt bebrejdende til Jyllands-Postens redaktører? Forslaget om undskyldning eller beklagelse er fremsat ofte, og Rushdie blev også voldsomt presset med sådanne krav – bl.a. af det engelske udenrigsministeriums topembedsmænd og af dele af den kulturelle elite.

Frederik Stjernfelt har i en skarp kommentar til debatten om tonen fremdraget en nøjagtig historisk parallel til det diplomatiske spil. I 1933 gjorde den tyske ambassadør forestillinger overfor udenrigsminister P. Munk over den tiltagende skrivefrækthed vendt mod Det nye Tyskland. Udenrigsministeren indkaldte straks pressekorpsset og anmodede dem om at ’udvise den størst mulige tilbageholdenhed og forsigtighed.’ De blev skældt grundigt ud og fik pålæg om at vise sig mindre udfordrende. Peter Munch nævnte ikke, at reprimanden ikke var hans egen, men tyskernes idé, og at de havde beklaget sig. På mødet advarede Munch imod for skarpe overskrifter og karikaturtegninger.⁽⁷⁾

Store ting står på spil og i en sådan situation er det svært at holde kammertonen. En af de skarpe deltagere i indvandrerdebatten, Georg Metz, havde en kommentar i Information, ”Det kristne ud-

skrab”, om Søren Krarups asylpolitik. Kommentaren var usædvanlig grovkornet. Den illustrerer på flere måder situationen godt. Med mindre man er DF-sympatisør kan man kun være overordentlig enig med Metz i, at Krarups chokerende, modbydelige arrogance på TV i afvisningen af at tage hensyn til torturofre i statsborgerskabsvurderingen, berettiger artiklens indhold og dens tone. Men pænt politisk sprog var det ikke, og lur mig om Søren Krarup og hans støtter synes, artiklen er rimelig eller dialogfremmende. En enkelt fortalelse fra Metz’ side viser hele problemet i en nøddeskal: ”Folk som Søren Krarup, som trods alt i deres rystende ufølsomhed og selvovervurderende bedreviden, er sjældne, om end de for tiden har flertal ...”⁽⁸⁾

Ja lige netop, der er store befolkningsgrupper bag en udlændingepolitik, som andre store grupper ikke kan udstå. Ytringsfriheden er den binding, der sikrer at ingen instans kan forhindre den ene eller den anden part i uden påtale at udtrykke sig i betændte eller ubehagelige sager. Selvom de har kvalmende og fremmedfjendske standpunkter. Det gælder også kritik og satirisk omtale af allehånde religiøse institutioner og tabuer, som pr. definition må være krænkende for den troende. Tro er jo netop ikke (kun) et intellektuelt anliggende, der kan argumenteres og forsvares.

Det er ikke tonen men regeringens politik, der fører til, at det muslimske mindretal, som embedsmændene skriver det, med rette kan føle sig forfulgte. Den gode tone kommer ikke af at indskrænke ytringsfriheden, hverken gennem censur eller ved at pålægge sig selv censur. Alle samfundsborgere udøver selvcensur, lyder det manende fra besindige folk, så hvad skulle der være i vejen med at pålægge JP lidt pli. Problemet er, at den politiske uenighed – som er beskyttet af ytringsfriheden – jo bl.a. går på, hvad der er selvcensur og hvilke grænser den skal have. Beskyldninger om skrivefrækthed eller manglende selvcensur er et indicium på at ytringsfriheden eksisterer.

OM POLITIKKEN

Når det er at foretrække at tale om tonen, er det blandt andet fordi talen om den

egentlige forhånelser af indvandrerne – introduktionsydelse, social marginalisering, ghettoisering og arbejdsmarkedspolitik – ville afsløre at disse tiltag hviler på et bredt politisk flertal i befolkningen, selvom de er forhånende og uværdige. Så er det bedre at tale om, at man ikke skal håne og fornærme nogen, der ligger ned. At høflighed og respekt ikke koster noget. Nej, men til sagen: Hvorfor ligger de ned?

Hele diskussionen om Jyllands-Postens tegninger hviler på en sump af uudsagte og uløste problemer med integrationen, udtrykt i en debat, som har været meget vanskelig at føre. Et eksempel kan belyse problemerne. I en ny bog om demokrati og Mellemøsten skriver islam-eksperten og den nye direktør for Det Danske Institut i Damaskus, Jørgen S. Nielsen om, hvad man kan stille op med islamofobien i Europa:

”Jeg tror at en af de allervigtigste ting de europæiske lande kan gøre er at give så meget ”breathing space” som muligt til muslimer og andre indvandrergrupper, hvad enten de definerer sig selv som muslimer eller noget andet ... De burde gives plads til at finde ud af hvordan de vil integreres i deres nye samfund. ... Hvis man giver dem ”breathing space”, hvis man giver dem så meget som mulig plads i det offentlige rum, så vil slutresultatet blive mere bæredygtigt og sundt, hvorimod det øjeblik regeringers reguleringer indtræder, opstår der et element af begrænsning. Det er klart at der her er en grænselinie som altid skal forhandles men jo mere man begrænser mulighederne jo mere patologisk vil svaret blive. Jeg tror at en af Englands fordele er, at der er meget mere plads der. England er i selve sin grundlæggende mytologi multinational.”⁹⁾

Det afgørende problem er, som det nævnes: Hvad er så meget som muligt? Og svaret synes at svæve i vinden her som i debatten om ytringsfriheden. Debatten om de famøse tegninger – som tidligere debatten om Rushdie – viser, at der ikke er nogen enighed om grænserne for ”breathing space” eller for, hvad en vellykket integration må koste. Koncentrationen om debattens tone er en måde at komme uden om problemet på, men grænserne trænger

sig på i takt med internationaliseringen af debatten, de pakistanske protester, de ægyptiske muslimske lærdes udsagn, den udenrigspolitiske krisesituation og boykotten osv. Og grænsen går ved de fundamentale rettigheder, som det borgerlige demokrati hviler på, fordi de er forudsætningen for dets politiske debat og selve den politiske proces, artikulation og formning af borgernes interesser.

At give køb på ytringsfrihed for at gennemføre integrationspolitisk nok så humane mål er selvmorderisk dumt. Ingen kan være uenige i at ’plads’ for alle er godt, men det forekommer mere interessant at tale om ’grænser’ eller bindinger for alle. Borgerne har fastlagt bånd, der skal binde staten, majoriteten og den enkelte, og de gælder for alle. Religiøse grupper er beskyttet af bånd på statens ret til at forbyde eller støtte bestemte trosretninger og straffeloven og domstolene lægger bånd på individers og gruppers misbrug af ytringsfriheden. Men der er ingen bånd, der derudover forhindrer, at nogen – digter eller ej – fornærmer, udfordrer eller gør nar af religiøse ortodoksier eller læresætninger.

Habermas angiver som et af flere forhold, som den religiøse bevidsthed må bearbejde, hvis den vil betragtes som fornuftig, dvs. selv vælger at bo i et pluralistisk samfund og vil respekteres for dette valg, at den må indstille sig på betingelserne i en forfatningsstat, der begrunder sig på en profan moral. En anden ting er, at den må indstille sig på, at den videnskabelige autoritet har monopol på verdensomspændende viden. Denne videnskabelige viden baserer sig i teorien, og ikke altid i praksis, på kritisk tænkning og retten og pligten til at kritisere alt. Denne grundlæggende forpligtelse, som altid er i fare for at bliver sløv eller ramt af bekvemmelighed, hænger sammen med ytringsfriheden.

Habermas går videre og hævder, at det må forudsættes, at de forskellige monotekniske religiøse bevidstheder hver for sig reflekterer, hvad mødet med andre monopolpostulerende bevægelser betyder for deres erkendelse.¹⁰⁾

Den kritiske fornuft og de borgerlige

rettigheder var under pres, da historien dukkede op om forfatteres og kunstneres angst for eller usikkerhed med at gøre grin med og kritisere, men naturligvis ikke, forhåne islam. Jyllands-Postens påstand om, at dette var tilfældet, stod ikke alene. To andre forhold gjorde sig gældende. Der har i de sidste årtier været en foruroligende aktivisme i hele Europa for religiøs (ikke kun islamistisk) indsnævring af ytringsfrihed og angreb på andre borgerlige rettigheder, såsom abort, film, kunstudstillinger og teater, påklædning.¹¹ Religions-sociologer taler om en af- eller desekularisering – en resakralisering – og om en genfortryllelse og en renæssance for religionerne, og de institutionaliserede religioner vejrer morgenluft. Habermas kalder det det postsekulære samfund, hvor i alt fald den hidtidige sammenkædning mellem modernisering og affortryllelse og profanering – desakralisering – synes at være stoppet eller forandret. For det andet har der været en tendens til at dominerende kulturelrelativistiske og multikulturalistiske eliter har sørget for at lægge kulturkonflikter døde, inden de nåede et principielt konfliktniveau: De mest indlysende er, at der kun sporadisk har været en kritisk debat om den pige- og kvindeundertrykkende socialisering i store muslimske grupper og den udprægede machosocialisering, som unge mænd lever i, og at den islamistiske bevægelse ikke er blevet genstand for systematisk kritik for sin praksis og sin teori.

Derimod har højrefløjen og skiftende dele af pressen taget enkeltsager om æresdrab, gruppevoldtægt, tvangsægteskab og kriminelle bander op og med held dæmoniseret Islam og gjort Islam og islamisme ens. Og hver gang er de deraf følgende generaliseringer blevet fordømt af de kulturelrelativistiske eliter – ofte af hensyn til en vellykket integration og med god grund i den tynde bevisførelse og begivenhedernes reelt lille antal, men uden en efterfølgende egen undersøgelse og debat om disse tilsyneladende brud på grundelementer i den danske, demokratiske, politiske kultur og dens retlige regulering. Oftest sker denne læggen-sagen-død, denne godhedsfulde tavshed eller kiggen-den-anden-vej i forsø-

get på at skabe kompromisser og konfliktløsning og undgå sociale sammenstød. Det ses igen i sagen om JPs tegninger, hvor antallet af udspil om, hvordan der kan siges undskyldt og beklages, er meget stort.

Men ytringsfriheden og retten til kritik er ikke til forhandling i borgfredens – eller vi-skal-alle-være-her-moralens – navn. Det er de religiøse (in casu muslimerne), og de kulturelrelativistiske lag, der må besinde sig på dette punkt – ellers bliver det næste tilbageskridt i forsoningens navn, at der ikke må undervises kritisk videnskabeligt, men kun hensynsfuldt i Islam og i islamisme. Kritik er en ret, det har taget 500 år at slå fast over for kristendommen – og den jødiske religion. Blot den mindste viden om universiteternes historie viser, at kritik og hensynsfuldhed netop er uforenelige i mange afgørende situationer. Ligesom Krarup altid skal konfronteres med Luthers jødehad og hans fyrstetjeneri, skal muslimske imamer konfronteres med Islams og islamismens (forskellige) kvindesyn og syn på f.eks. hedninge, homoseksuelle og vantrø. Det er umuligt at forestille sig et kritisk videnskabeligt opgør med den særegne muslimske historiske metode i studiet af Islams udvikling, hvis hensynsfuldhed er udgangspunktet.

Der har været talt meget om beskyttelse af religiøse følelser, og om at ytringsfriheden ikke er en forhånelserret. Enhver ved at andre trossamfund har meget lidt beskyttelse mod kritik, satire, karikatur, forhånelser og blasfemi. De aktionerende islamistiske organisationer og kulturelrelativisterne med dem kræver en særlig beskyttelse. Den findes ikke inden for lovens rammer, som statsministeren prisværdigt klart har sagt det. Tværtimod. I diskussionen af forholdet mellem *Grundlovens* rettighedsbestemmelser og også bestemmelserne i *Den Europæiske Menneskerettighedskonvention* dukker ofte de modsætninger frem, der kan opstå mellem forskellige typer af rettigheder, f.eks. religionsfriheden og ytringsfriheden. Det er permanente og alvorlige modsætninger, som overordnet reguleres af lovgiverne, men også og i stigende grad reguleres gennem domstolene og *Den europæiske Menneskerettighedsdomstol*. Den aktuelle politianmel-

delse mod JP blev afvist i første omgang, og en mere generel juridisk vurdering tilsiger, at der heldigvis ikke er store muligheder i anden omgang:

”I rettighedskollisioner vejer nogle rettigheder tungere end andre. Det gælder navnlig de demokratiske rettigheder i artikel 10 og 11 (dvs. ytrings- og forsamlingsfriheden). Således giver Den europæiske Menneskerettighedsdomstol i vidt omfang ytringsfriheden (artikel 10) forrang for hensynet til beskyttelse af andres ære (artikel 8). Også i dansk ret nyder ytrings-, forsamlings- og foreningsfriheden formentlig en fortrinsstilling ...”¹²⁾

Grundlæggende tror jeg, at stærkt troende kristne og muslimer skal trænges tilbage til deres private hjem og deres egne kirkehuse af det overvældende de facto profane flertal (af muslimer, jøder og kristne), som eksisterer i, hvad Habermas kalder det post-sekulære samfund. I dette samfund, der netop ikke blev, som vi troede – sekulært og helt profant – er pladsen for den religiøse tanke og følelse igen åben: det har ”indstillet sig på religiøse fællesskabers fortsatte beståen i sekulære omgivelser”. Dette samfund har fastlagt regler, som understøtter den profane offentlige moral, alle må føle sig bundet af (enten reglerne eller moralen).

Det slog mig ved læsningen af *De sataniske vers*, også de famøse afsnit om Muhammed, at jeg dels

Slutszene fra Monthly Python-filmen "Life of Brian".

Jews portrayed as killing children and drinking their blood from *al-Ahram* (Egypt)

Eksempel på grov islamisk satire, hvor det er jøder, der er ofre for satiren. Gengivet sammen med fire af Jyllands-Postens tegninger i det amerikanske studenterblad *Harvard Salient*.

ikke forstod, hvordan det kunne ophidse nogen som helst – det er ikke grovere end *Life of Brian* eller Thorsens Jesus-film, endside tegneren Sinés satirer. Og dels at min lyst til at forstå det er nøjagtig lige så lille som min lyst til at grave i Søren Krarups og Jesper Langballes sjæleliv. Muslimer må blive krænkede og fortvivlede over Rushdies skrivelser – og jeg kan forstå på både muslimer og ikke muslimske eksperter, f.eks. Jacob Skovgård Pedersen, at *De sataniske vers* – og nu karikaturtegningerne – opleves som voldsomt forhånende og dybt krænkende¹³⁾ – men sådan er vilkårene i den sekulære forfatningsstat. Man kan forsøge at demonisere sagen ved at hævde, at der er en dybtliggende dobbeltmoral i den muslimske verden, som vælter sig i politisk-religiøs dagbladssatire over andre religioners helligdomme eller troende, for at man kan blive så krænket. Det er klart politisk urimeligt, men mere rimeligt synes det at være at hævde, som tidehvervspræsten Katrine Winkel Holm, at religionerne er uforenelige og kun kan se den anden religion som løgn:

”Når jeg skal forkynde kristendom kommer jeg uvægerlig til at krænke muslimer. Fordi jeg siger at det er løgn at Muhammed er Guds profet. Hvis man kun må sige noget, der ikke krænker religiøse følelser, kan jeg ikke forkynde kristendom, og imamer ikke forkynde islam. ... I sidste ende er forudsætningen for religionsfrihed den ubetingede ytringsfrihed.”¹⁴⁾

Det er vigtigt at fastholde dobbeltheden – tegningerne er krænkende og lovlige (formodentlig, men det er et helt andet spørgsmål, som der findes institutioner i den sekulære forfatningsstat til at tage sig af). Og dette er ikke blot principielt rigtigt, det er også demokratipolitisk, dvs. i det store perspektiv om udviklingen af det demokratiske samfund, alarmerende vigtigt, hvis religionssociologernes – og alle vågne borgeres – fornemmelser af en tiltagende europæisk gensakralisering og afsektularisering er korrekt. De demokratiske rettigheder er ikke blevet skabt ud af intet, de er i høj grad taget fra de religiøse institutioner. De nye religiøse tendenser

tager ikke nødvendigvis de samme gamle autoritære magtinstitutioners form, men de religiøse organisationer og bevægelser er synligt for enhver, der ser efter, på spring til at drage fordel af disse nye tendenser.

De islamistiske grupper og samfund skal på linie med katolske biskoppers og nykristnes proselytter ikke begrænse nogens ret til at skrive kritiske, ironiske, latterliggørende og indenfor lovens grænser forhånende ord om disse materier. Fordi både Krarup, patriarkerne og de islamistiske grupper har meget mere på tapetet, som kan blive fremstillet som krænket og forhånnet: abort, utugt, kritisk forskning i Koranen, menneskerettigheder, Intelligent Design osv. Det kan ses i USA og i alle muslimske samfund. Det absurde og afslørende i forhold til de grupper, der kræver eller opfordrer statsministeren og JPs redaktører til i det mindste at sige undskyld, er, at de samme grupper temmelig hårdhændet og højroret gør nar af og kritiserer Bushs genfødte kristendoms og nye religiøse aktivismes skrækkindjagende indflydelse. De kristne fik forbudt abort i South Dakota og går nu i gang med at forbyde prævention.

Det siges til bevidstløshed: Der findes ikke én islam men mangfoldige. Det er især liberale muslimer, der gentager dette. I sådanne liberale fremstillinger af islam opereres med to hovedtendenser: en mere eller mindre konservativ, traditionel og en reform- eller fremskridtsvenlig tendens. Det er utvivlsomt rigtigt, ligesom det er rigtigt, at den sidste tendens har alle de interessante argumenter og analyser, og den første har al magten. Men der er også en tendens til, at de liberale muslimer og islamforskere betoner forsoningsmuligheden og reformaspektet f.eks. mht. menneskerettigheder mere, end der er hold i. Den kendte islamforsker John L. Esposito har skrevet en glimrende grundbog om Islam, som burde være et must for alle, der ytrer sig om sagen.¹⁵⁾ Men jeg har store problemer med hans undvigelsesagtige skrivemåde, når det drejer sig om rettigheder – det minder mig om de sovjetiske og hjemlige kommunistiske bortforklaringer og fortællelser under den kolde krig. Det han skri-

ver om kvinders rettigheder er karakteristisk – sproget glider fra at være kommenterende til at være konstaterende: De fleste steder skriver han om både de konservative og de reformvenlige tolkninger, men her skrider sproget, så man til sidst tror, at kvinders rettigheder er sikret, og at ligestilling har grund i Koranen. Hans villige tolkning henviser til en mindretalsposition inden for islam.¹⁶⁾ Det giver en lille mistanke om, at bogen er til offentligt konsum, hensynsfuldt multikulturelt konsum.

Jeg har det også meget svært med hans indforståede tolkning af Rushdiesagen, hvor der ikke er et ord om ytringsfrihed – ej heller noget andet sted i bogen. Man får det indtryk, at muslimske reformfolk er i flertal, og det er bestemt ikke mit indtryk fra andre steder – det får mig til at se bogen som et indspark i den amerikanske debat efter 9/11.

Esposito lader nobelpristageren Mahfouz kritisere Rushdie for at provokere muslimerne. Esposito refererer Mahfouz' kritiske andet udsagn om sagen, han kom jo først ud med en støtte. Det er desværre karakteristisk, at Esposito ikke tilføjer dels denne kendsgerning, og dels at Mahfouz, der lige havde fået nobelprisen, selv var bandlyst. Der var i efteråret 1988 en kampagne for og imod at få hans *Children of Gebelawi*, som var blevet forbudt i 1959, frigivet. Dels at der iflg. den religiøse avis *Al-Noor*, som førte kampagnen mod Mahfouz, var indkaldt til islamistisk møde i Mekka for at fordømme både Rushdie og Mahfouz.¹⁷⁾

Fem år efter dette intermezzo blev Mahfouz stukket ned af islamister, en kendsgerning, der heller ikke dømmes værdig til at blive formidlet videre. Esposito stikker noget under stolen i en såkaldt god sags tjeneste. Her som samtlige andre steder, hvor jeg dykker ned i sagen, bliver jeg bekræftet i, at min modvilje og nu min eksplicitte kritik mod den godhedsfyldte og kulturelrelativistiske politiske strategi fra de sidste tyve år, er berettiget – men alt for sent på den.

Nu har Mahfouz igen meldt sig med en forståelse for de regimer, der undertrykker ham og hans forfatterkolleger, angiveligt,

fordi de ikke har andre muligheder end boycotten. (Politiken 10.02.06)

Mens Mahouz' stillingtagen til ytringsfriheden er beklagelig, men måske konkret forståelig ud fra hans situation, så er der ingen tvivl hos hovedforfatteren til den berømte FN-rapport *Arab Human Development Report* – som måske heller ikke har så meget i klemme: Fergany skriver, at igangsætningen af den ønskede forandringsproces i den arabiske verden (den vi alle ønsker), har som absolut forudsætning (an opening act) "a total respect for the key freedoms of opinion, expression and association".¹⁸⁾ Med mindre ordene betyder noget andet end det, de normalt betyder, står der, at der skal ske en grundlæggende forandring som udgangspunkt for den langsigtede forandring, og den forandring er ubetinget respekt for en (også) uhøflig og respektløs *freedom of expression*. En gradbøjet ytringsfrihed er ikke nogen grundlæggende forandring, sådan en har man allerede. Det er den, der styres politisk eller styres af ledende kulturelle eller religiøse lag, der har Mahfouz indenfor eller udenfor, banned eller not banned, som det passer i de religiøse eller politiske magthaveres kram. Total respekt inkluderer respektløs ytringsfrihed, som er en forudsætning for kritik af både det hellige og det autoritative – som jo netop er blandet så uløseligt sammen i Islam og helt umiskendeligt i den radikale udgave, islamismen. En bevægelse i de stivnede fronter består ikke i, at ytringsfriheden skal bøjes, men i, at den udstrækkes så muslimske forfattere, der er kritiske overfor islamismen og de reaktionære styreformere får del i retten til skrivefrækhed. Jeg tror, det er derfor, der står total. Og det er derfor hensyntagen er fastfrysning af tingenes tilstand. Kulturrelativisme er jo netop konserverende på de hellige og uforanderlige forhold.

NOTER:

1. Se gennemgangen i Nordisk Råd: *Ytringsfrihedens smertegrænse*, redigeret af Niels Frid-Nielsen, 1995. Den syriske intellektuelle Sadik J. al-Azm interviewes i bogen, *Vår tids Rabelais* og Joyce! S. 107-111. Hans berømte forsvarsessay *The importance of being earnest about Salman Rushdie* fra 1994 er siden blevet uddybet i *The Satanic verses post festum, The global, the local, the literary I: Comparative studies of south Asian, Africa and the Middle East*, vol XX no 1-2, 2000 s. 44-78; her er en gennemgang af sagens internationale forløb, en undersøgelse af den litterære debat om bogen og en rystende gennemgang af de mange parallelle ukendte 'Rushdie-sager', forbud og bandlysninger mod mindre kendte arabiske forfattere.
  2. Som sædvanlig var der beundringsværdige undtagelser men de fyldte ikke meget, se dokumentationen I: Appignanesi og Maitland (eds.) *The Rushdie file*, Fourth Estate Limited, London 1989. Især venstrefløjen havde svært ved at finde sine ben i månederne før dødsdommen.
  3. Artikel 22 stk. a og c. Erklæringen kan ses på <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/cairodeclaration.html> eller f.eks. i Ann Mayers bog, der gennemgår denne paragraf s. 80 jf. nedenfor.
  4. Forordning af 27. sept. 1799 citeret fra Jens Engberg, *Magten og kulturen 1750-1900* bd. 1 s. 415. Om skrive- og pressefrækheden se s. 412 f.
  5. I god tro, I: Rushdies *Fantasiens hjemlande, Essays og kritik 1981-1991*, Samleren 1992, s. 249 f.
  6. Den sataniske treenighed: Religion, sex og politik, Salman Rushdie-affæren i en arabisk sammenhæng, I: Erslev-Andersen og Skovgaard-Petersen, *Satanisk-guddommeligt – og såre menneskeligt- Rushdiesagen 10 år efter Khomeinis dødsdom*. Gyldendal, Kbh 1999. Mehmet Ümet Necef diskuterer den hjemlige debat og kritiserer den kulturrelativistiske elites vanskeligheder ved at tage stilling samt i stærk og personlig form den rolle den intellektuelle elite blandt Europas indvandrere spiller I: Tilbageblik på den danske Rushdie-debat, *Satanisk-guddommeligt – og såre menneskeligt* op.cit. s. 157-86.
  7. Tolerance og respekt er ikke det samme, Weekendavisen 10.2.06.
  8. *Information* 17. december 2005.
  9. Islamophobia in Europe I: Birgitte Rahbek (ed) *Democratisation in the Middle East, Dilemmas and Perspectives*, Aarhus University Press, 2005 s. 161. Artiklen er skrevet i februar 2005. I juli kom de fire selvmordsbomber i undergrunden og selvransagelsen af den britiske vej til London.
- Diskussionerne om danskernes mulige, særlige fremmedhad og islamofobi eller særlige krav om kulturtilpasning er efterhånden omfattende og især er årsagerne uafklarede og udiskuterede, se Hans Jørgen Nielsen, *Er danskerne fremmedfjendske? : udlandets syn på debatten om indvandrere 2000-2002* Århus Universitetsforlag, Århus 2004 s. 249 f. og Jørgen Goul Andersen, *Danskernes holdninger til indvandrere. En oversigt*, AMID Working Paper Series 17/2002 s. 21 ff. Formodentlig er alle undersøgelser af holdningen til islam outdatede efter JP affærens eskalering i slutningen af januar 2006 med saudiske boykotter, groteske palæstinensiske flagafbrændinger og skandaleprægede aktiviteter fra Islamisk tros-samfund tilsat en knivspids nationalt krisehysteri.
10. *Glauben und Wissen Social Kritik* nr. 87 2003.
  11. I Flemming Roses berømte lille artikel, der ledsagede tegningerne i JP henvises til at et billede er blevet fjernet fra en kunstudstilling, og allerede d. 21. september beskriver JP hvordan kristne protesterer mod en satirisk musical i England og indiske sikher fik stoppet det kritisk skuespil. Berlingske Tidende skrev om "de kristne lobbyister" allerede d. 17. august.
  12. Jens Elo Rytter, *Den europæiske menneskerettighedskonvention og dansk ret*, Forlaget Thompson, Gad Jura, Kbh. 2003 s. 48.
  13. I: Lars Erslevs og hans egen (red.) *Satanisk guddommeligt* op. cit. Kun de uvillige tror ikke på, at Søren Krarup og Birte Rønn Hornbech – og store mindretal af forskellige kristne alvorligt troende – følte sig dybt forulempede og forhånede ved *Life of Brian* og Thorsens Jesus figur. Skovgård fastholder både at bogen er dybt krænkende og, at Rushdie havde lov til at skrive den.
  14. *Information* 11.-12. februar 2006 s. 24-25.
  15. John L. Esposito, *Hvad enhver bør vide om Islam, 94 spørgsmål og svar*, Forlaget Vandkunsten, Kbh., 2005.
  16. Ifølge Ann Elisabeth Mayers *Islam and human rights – tradition and politics*, Westview Press 1999. Hun har særligt studere islamisk ret, og Esposito benytter hende i sin egen *Encyclopedia of modern islamic world.*, OUP, 2001.
  17. *The Rushdie File* op. cit. S. 189 f.
  18. Nader Fergany *The Human arab development reports and their reading I: Birgitte Rahbek (ed) Democratisation in the Middle East* op. cit. S. 25. Skulle nogen være i tvivl om, hvorfor total respekt er nødvendig, så se Sadik al-Azms rystende artikel *The Satanic Verses post festum* op. cit. mht. censuren alene mod den litterære verden.